

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great
Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**

education

Department:

Education

REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVEND[^]A LUAMBO LWA U ENGEDZEDZA
LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI L[^]A U THOMA (P1)

L[^]ARA 2009

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri i[^]li l[^]i na masiat[^]ari a 10.

PFESESANI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho (30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari (10)
KHETHEKANYO YA C: Luambo (40)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani Khethekanyo INWE na INWE kha siatari ALISWA.
5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhieze nzhele zwiga zwa u vhalala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

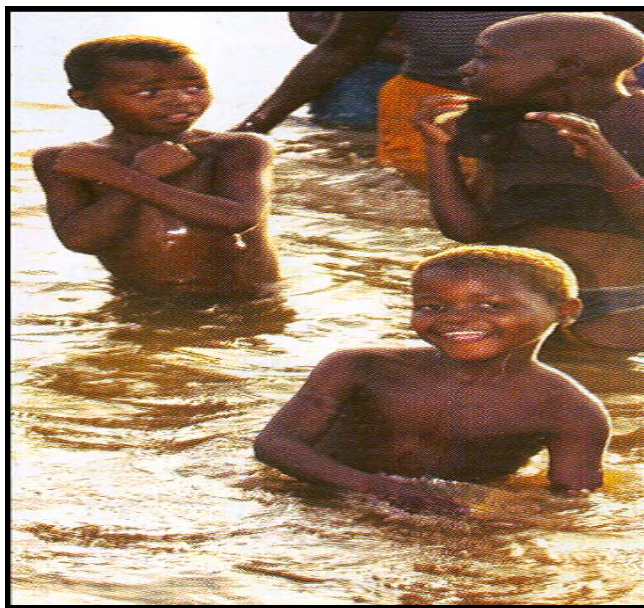
KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

MADI

Maḍi ndi tshithu tsho faraho vhutshilo. Ri nwa one uri ri tshile, ri tamba ngao ra dovha ra ḍimvumvusa ngao. Maḍi a a dovha hafhu a lozwa vhumatshilo ha vhathu vhanzhi vhane vha nwela kotho musu vho fhufhela mativhani ngeno vha sa koni u bambela.

Vhathu vha mahayani a vha koni u bambela ngauri a hu na mabambelo avhudi ane vha nga gudela khao. Vhathu vha dziḍoroboni ndi vhane vhane vha konesa u bambela ngauri hu na mabambelo e vha fhatelwa ane musu tsho limuwa vha ya vha ḍimvumvusa hone.

Ndiafhi o do ri musu o ya u dalela malume awe bulasini, a mbo ḍi fhurana na muzwala wawe Maemu uri vha ye u rea khovhe kha liḽwe tivha ḽi re afho bulasini. Izwo zwo do takadza Ndiafhi vhukuma saizwi o vha a tshi funesa khovhe. Musu vha tshi swika tivhani o wana hu na vhaswa vhanzhi vha tshi khou bambela. Izwi zwo ita uri Ndiafhi a tame u bambela a vho litsha zwa u rea khovhe. Ndiafhi o vha a tshi bva Biaba hune hu si vhe na mativha. U vhona vhaḽwe vha tshi khou bambela ho ngo vhuya a kha ḍi lenga. O mbo ḍi fhufhela tivhani a songo sedzulusa uri lo tsa u gumafhi. Mashudumavhi, ha vha uri o fhufhela ho tsesaho he a vho kundwa u bva.

Vhathu vha tshi vhona a tshi vho nwa bigiri dza maḍi vha thoma u ṭavha mikosi vha tshi ṭoda thuso. Thuso ye ndi bva vhubvo.

Maemu o ḍo founela khotsi awe nga zwo bvelelaho vha ḍa nga u ṭavhanya. Vha tshi tshi swika vha wana a tshi vho papamala. Vho mbo ḍi fhufhela maḍini na zwiambaro, ha vha u tou bvisa tshitumbu tsha Ndiafhi. Musi vha thuso thanzi vha tshi swika vho mbo ḍi khwathisedza uri Ndiafhi ha tsheho.

Khotsi a Maemu vha wana vho hanganea. Vha humbula nga zwe vha Muhasho wa vha Maḍi na vha Vhusimamaḍaka vha vhuya vha zwi amba uri hu tea u vha na mugudisi wa u bambela ane a vha a hone afho tivhani sa izwi vhana vha tshi fanela u bambela. Vha wana uri vhone a vho ngo zwi dzhiela nṭha u swikela namusi, naho niwana wa khaladzi avho o ḍi lovhela henefho tivhani.

Mbulungo ya Ndiafhi yo ri u fhela, malume awe vha ya vha kwamana na vha masipala vhe vha vha ḍisela mugudisi wa zwa u bambela. Onoyo o ḍo thoma u funza vhana nga ha mabambelele. A ita uri vha ḍivhe khombo dzine vha nga ṭangana nadzo musi vha tshi bambela maishani, mativhani na milamboni.

Vhana vha vho newa ngeletshedzo dza uri musi vha tshi dzhena maḍini vha fanela u thoma vha sedzulusa uri fhethu ha hone a ho ngo tsesa naa. Arali zwa sokou itea vha vhona muṇwe wavho a tshi khou nwela kotho vha tea u mu thusa nga u tou posa thambo ine a ḍo i fara vha mu kokodza ngayo. O vha eletshedza uri vha fanela u wana thendelo kha vhabebi kana vhaundi vhane vha ḍo tea u vha ṭodela muthu wa u vha linda, na uri muthu ha tei u bambela e eṭhe.

Maḍi a na ndeme, vhaswa a vho ngo tea u ṭambulutshela maḍini sa izwi zwi tshi vhangana malwadze. Vhana a vho ngo tea u tambela maḍini kana u nwa maḍi a mashika. Vhathu vha tea u ṭhonifha milambo yo ḍalaho. A vha tei u wela milambo yo ḍala ngauri vha nga kumbiwa.

Hu na vhathu vhane vha tshidza miṭa yavho nga u shuma maḍini. Vhenevha ndi vhane vha shuma u a kunakisa, u fhaṭa madamu na u vulela maḍi uri a swike vhathuni.

Kha ri ṭhonifhe maḍi, ndi hone ri tshi ḍo wana ro tsireledzea ri na mutakalo wavhuḍi, ra dovha ra ḍiphina ngao. Muḍagasi na wone u vha hone nga maḍi. A hu na vhutshilo arali hu si na maḍi ngeno u a wela nga nṭha zwi tshi nga ita uri ri lozwe vhutshilo hashu.

- 1.1 Mafhungo aya o livhiswa kha vhafhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.2 Hu na vhushaka-de vhukati ha Maemu na Ndiafhi? (1)
- 1.3 Ndiafhi o lovha hani? (1)
- 1.4 Topolani fhungo ḽi sumbaho uri muniwali u na luvhengelambiluni kha vhathu vha mahayani. (1)
- 1.5 Ndi nga khalanwaha ifhio ine vhaswa vha ḽiphina nga u bambela maḽini? (1)
- 1.6 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga uri *Ee* kana *Hai*, ni tikedze phindulo dzaṅu:
- 1.6.1 Ndiafhi na Maemu vha tshi swika tivhani vho wana hu si na vhanwe vhathu. (2)
- 1.6.2 Tivha ḽe Maemu na Ndiafhi vha yo u rea khovhe khalolo vha ḽi vhuponi ha ḽoroboni. (2)
- 1.6.3 Maemu o ḽivhadza khotsia awe nga ha tshiwo tsho bvelelaho tivhani. (2)
- 1.7 Talutshedzani zwine ḽifurase ḽi tevhelaho ḽa amba zwone:
Thuso ye ndi bva vhubvo (2)
- 1.8 Neani ḽhalutshedzo ya ipfi *malume*. (2)
- 1.9 Bulani zwithu zwivhili zwe masipala vha ita u tsireledza vhutshilo ha vhaswa kha maḽi. (4)
- 1.10 Maḽi ndi tshithu tsho faraho vhutshilo ha vhathu. Fhungo ḽi ndi mbuno kana ndi kuvhonele kwa muniwali? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.11 Ndi ufhio mulaedza muhulwane wa faredzwaho mafhungoni aya? (2)
- 1.12 Ndiafhi o vha a tshi dzula ngafhi? (1)
- 1.13 Inwi ni vhona unga zwe Ndiafhi a ita zwa u shandukisa muhumbulo a vho bambela madzuloni a u rea khovhe zwo tea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.14 Malume wa Ndiafhi vha a mu funa. Ni a tendelana na na fhungo ḽi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 1.15 Malume a Ndiafhi vho ḽipfisa hani nga murahu ha musi vho mu ḽula tivhani o lovha? (1)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a tevhelaho ni a nweledze ni tshi khou sedza **zwine na nga ita u lwa na u gonya ha mitengo**. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho. Tshivhalo tsha maipfi anu tshi vhe vhukati ha maipfi a u bva kha 60 u ya kha 70. Nwalani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa zwitangini magumoni a samari yanu.

U GONYA HA MITENGO YA ZWILIWA

U gonya ha mitengo ya zwiliwa ndi inwe ya thaidzo vhukuma lifhasini lothe. Vhathu vha khou lila nga mitengo ya zwiliwa, yo gonya lwo kalulaho. Kha mita ine wa wana hu tshi khou shuma muthu muthihi u wana zwi tshi konda.

Vhathu vhanzhi vha amba uri mitengo ya zwiliwa i khou gonyiswa nga mutsho u si wavhuḁi na gomelelo line la ita li tshi fara zwiḁwe zwipiḁa zwa shango. Tshiḁwe tshivhangini ndi u gonya ha ole ngauri ho ita uri zwiendedzi zwa zwiliwa zwi gonyise mitengo. Naho mitengo ya zwiliwa yo gonya, vhathu vha tea u la uri vha kone u tshila. Hu tea u vha na maga ane vha tea u a dzhia uri vha kone u tshila naho mitengo ya zwiliwa yo gonya.

Muthu u tea u badzheta tshelede ya u renga zwiliwa niwedzi muḁwe na muḁwe. Muthu u fanela u dinea tshifhinga tsha u mona na mavhengele uri a vhone zwiliwa zwo tsitswaho mitengo. Tshiḁwe tshifhinga a sedze dzigurannḁa uri a vhone uri zwiliwa zwo tsaho ndi zwifhio, a renga zwenezwo.

Musi vha tshi toḁou renga vhurotho kha vha renga vhu songo tsheiwaho sa izwi ho putelwaho ho tsheiwaho vhu tshi dura. Uri vha vha kone u swikelela mitengo ya zwiliwa kha vha renga zwiliwa zwi si na madzina sa izwi zwi tshi vha zwi sa duri u fana na zwa madzina, ngeno vha tshi do di ri vha tshi zwi la zwa di fana na izwo zwa madzina.

Miroho na mitshelo ine vha i renga vha sedze uri i kha di vha yavhuḁi lune vha nga kona u dzula nayo tshifhinga tshilapfu i sa athu u sina. Izwi zwi do vha vhulungela tshelede.

Vha songo la vha lata zwiliwa. Zwa sala zwi vhulungiwe u itela uri zwi do shuma tshifhinga tshi daho. Mithotho i a kona u dovha ya shumiswa nga duvha li tevhelaho. Nahone vha nga di tou bika zwiliwa zwo linganelaho uri zwi sa vhile. Vha nga dileludzela vhutshilo nga u lima kugadenyana kune vha nga tavha miroho sa matamatisi, nyala, na khavhishi. Hezwi ndi zwine arali vha si nazwo vha do tou kombetshedzea u renga.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO**MBUDZISO 3**

- 3.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no a tevhela:

Mudededzi Vho-Muḽatshawe vho fara bugu ya tshivenda vha tshi khou ralo u gudisa vhagudiswa. Muofhe kwo vha kwo edela zwenezwo vhe vhukati vha tshi khou funza. Vho do sinyuwa zwihulu zwe vha ku rwa kha thoḥo nga bugu. “Ni tou vha mubva!” Ndi Vho-Muḽatshawe vha tshi amba nakwo vho halifha. Kwo ri u phaphama kwa ṭavha gosi lihulu. “A, vha nga tou nthwa nga bugu, ndo neta nga u linda thoḥo.” Kwo mbo di gidima kwo livha kha Vho-Maemu vhane vha vha thoḥoyatshikolo itsho tsha Maḽazwivhisi. Zwe Vho- Maemu vha amba ho sokou vha uri, “Ha, arali u lima zwi tshi do shengedza vhana nga hei ndila ndi khwine u litsha.” Vha dovha vha ombedzela ndeme ya u dina tshifhinga tsha u thetshelesa vhadededzi.

- 3.1.1 Hu na mutshila wa ṭhukhufhadzo wo shumiswaho mafhungoni aya. U topoleni ni u shumise fhungoni le na tou divhumbela. (2)
- 3.1.2 Hu na dzina li songo riwalwaho nga ndila yone, li topoleni ni li riwale nga ndila yone li fhungoni. (2)
- 3.1.3 Ipfi thoḥo lo shumiswa sa homonimi. Inwi li shumiseni mafhungoni mavhili o fhambanaho u bvisela khagala vhushaka ha homonimi. (2)
- 3.1.4 Isani fhungo ili kha luambo lwa u ṭalutshedza:

“Ni tou vha mubva,” ndi Vho-Muḽatshawe vha tshi vhudza kusidzana. (2)
- 3.1.5 Topolani fhungodavhi la liṭaluli lo shumiswaho mafhungoni aya ni li riwale. (2)

3.2 Vhalani mafhungo aya ni kone u fhindula mbudziso dzi no a tevhela:

Khotsi:	(<i>Vho rafha maṭo</i>) Khezwi no no tou vha muṭhannga a si na vhukono? Zwi amba uri mi riwaha miṭanu a si mutukana a thiri?
Nwana:	(<i>O mangala</i>) Ndi vhone vhonny? Vha bva sibadela?
Khotsi:	(<i>Vho tungufhala</i>) A si inwi riwana wa Sara? Ndo farwa ni lushie. Ndi nne khotsi aṇu.
Nwana:	Mpfeleni-vho mungana wanga. Haya maduna a no bva dzhele ndi one a no tswa vhana vha vhathu.
Khonani ya riwana:	Heli liduna na nne ndi a thoma u li vhona. Ni li thanye.
Khotsi:	(<i>Vha vhona Vho-Sara vho ima munangoni wa nṇdu</i>) Sara! Sara! Idani, ṭavhanyani.
Vho-Sara:	(<i>Vha tshi khou rothisa miṭodzi</i>) Khotsi a riwananga, vhathu ... Havha ndi vhone khotsi aṇu inwi Mpho. No ri u bebwa miṇwaha i si mingana vha mbo di farwa.
Nwana:	(<i>A tshi khou disola</i>) A! Vha tou fana na nne. Vha sa mmbudzi uri ndi na khotsi mmawe?
Khotsi:	Ndo vhuya. A hu na tshi sa fheli. Ni nga si tsha tambula riwananga. Sara, dzulani fhasi ni digede, ndi a ni funa musadzi wanga.

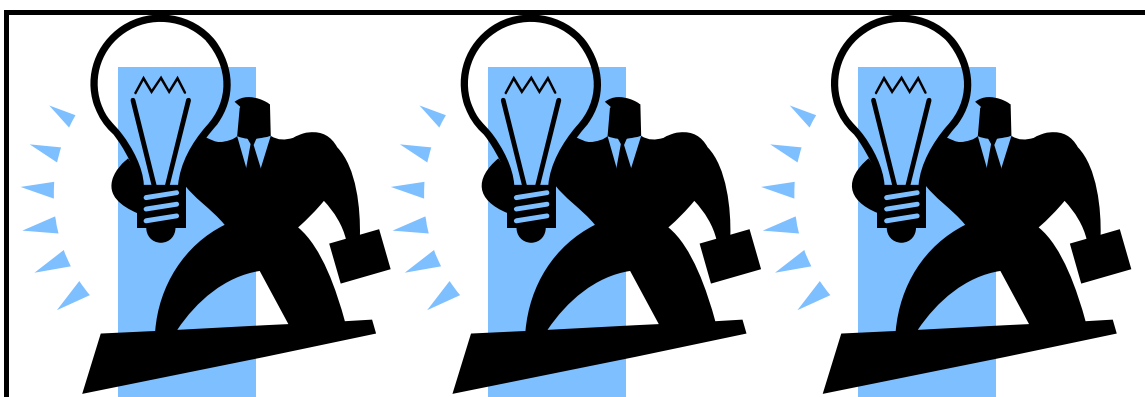
- 3.2.1 Inwi ni vhona liṇwalo ili li la lushaka-de? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)
- 3.2.2 Ndi zwifhio zwi sa pfesesei nga ha mme a Mpho malugana na vhushaka havho na munna wavho tshifhinga tsha musi o farwa? (1)
- 3.2.3 Mafhungo haya a tshi fhela Mpho o vha a tshi vho disola. Inwi ni vhona unga zwo itiswa ngani? (1)
- 3.2.4 Nwalani ipfi lo teaho vhudzuloni ha ilo lo talelwaho; ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

3.2.5 Ri neeni tshisadzi tsha ipfi: '*liduna*', ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

3.2.6 Topolani mutaladzi u no sumbedza uri Vho-Sara vho vha vho takala. (1)

3.2.7 Fhungo asili: '*Ndo vhuya*,' li iseni kha khanedza. (1)

3.3 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

Vho-Tshedza ndi murangaphanda. Vho ri u funzea vha dovha vha vha na tshililo tsha uri muñwe na muñwe a funzee. Vho fara *tshedza* nga tshanda tshavho. Muvhunduni wa havho vho thusa vhathu vhanzhi. Musidzana wavho a mbo di tou vha dzhia tshothe. U tou vha khonani ya pfunzo vhukuma. Na seli ha malwanzhe vhaambi vha ri u vhuya hone

3.3.1 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha tshifanyiso na mafhungo. (2)

3.3.2 Neeni lifhambanyi la ipfi lo talelwaho li fhungoni li pfalaho. (2)

3.3.3 Topolani fhungo li sumbedzaho uri hu na zwiñwe zwe muñwali wa mafhungo haya a amba a si na vhuñanzi nazwo. (1)

3.3.4 Topolani libulafhethu ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

3.3.5 Muñwali u amba mini musi a tshi ri, "Musidzana wavho a mbo di tou vha dzhia tshothe? (2)

3.3.6 Shumisani dzina li tevhelaho fhungoni li pfalaho li tshi khou shuma sa tshiitwa: *Pfunzo*. (1)

- 3.4 Vhalani mafhungo a tevhelaho ni kone u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

MAGALAGA HOLIDAY RESORT

Ri vhomakone kha u tonda vhaeni
 Ri nekedza tshume lo dzo vhalaho
 Kha vha diphine nga u namela gariki
 Kani vha toda u dzudzanyelwa minyanya?
 Vha sokou amba
 Kani ndi mitambo ya vhomutuku?
 Mitengo ndi dzhia-wo-lala
 A ri tangedzi tsheke kana gara ya khiredithi.

Ri wanala khala Galagala Cheap Side

015 234 5678

www.gal@cheap.za

- 3.4.1 Ndi mini tshine tsha khou kungedzelwa afha kha iyi khungedzelo? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 3.4.2 Bulani tshumelo mbili dzi nekedzwaho nga vha bindu ili. (2)
- 3.4.3 Muthu a nga kwamana hani na avha vhanekedzi vha tshumelo? Bulani zwivhili. (2)
- 3.4.4 Ndi ngani ho shumiswa fonto thukhu kha mutaladzi wa vhumalo? (2)
- 3.4.5 Topolani ipfi li songo riwaliwaho nga ndila yone ni li shumise fhungoni li pfalaho no li khakhulula. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C: 40

MARAGAGUTE: 80